

PIOTR SZKUTNIK
UNIwersytet Łódzki*

 <https://orcid.org/0000-0001-6086-2655>

Rodzice legalizujący dzieci w świetle akt Sądu Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874

Streszczenie. Protokoły legalizacji powstałe w Sądzie Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874 pozwoliły na przeprowadzenie analiz dotyczących osób decydujących się na ten akt prawny. Na podstawie 43 dokumentów ustalono 49 osób legalizujących swoje dzieci. Stanowiło je 41 matek i ośmiu ojców. W sześciu przypadkach legalizowały pary, w dwóch tylko ojcowie, w 35 matki. Matki znajdowały się w różnym stanie cywilnym. Wśród nich 11 było pannami, 16 mężatkami, a 14 wdowami. Najczęściej były to zatem matki niebędące w związku małżeńskim. Ustalono jeden przypadek legalizacji dziecka poczętego z niemężem w czasie trwania związku małżeńskiego.

Ustalono wiek 40 rodziców uznających dzieci. Legalizujący mieli od 20 do 61 lat. Spośród 41 matek wiek znany jest dla 37 z nich. Są to kobiety w wieku od 25 do 61 lat (przeciętnie liczyły 48,7 lat). Dominują matki w średnim wieku, liczące 37–59 lat, których było 33 (89,2%). Wynikało to z faktu, że decydowały się na legalizację dziecka dopiero, gdy osiągnęło ono dojrzałość. Na ogółem 49 legalizujących większość (47), tj. 95,9%, stanowią katolicy, ponadto wystąpiła jedna Żydówka i jedna ewangeliczka.

Spośród legalizujących stan społeczny ustalono dla 25 matek i czterech ojców. W większości (20), tj. 80%, były to kobiety wywodzące się z niższych warstw społeczeństwa bądź je stanowiące. Kobiety pochodzenia chłopskiego (sześć) były określane jako pracowita, włościanka, córka rataja, rolnika, gospodarza. Wystąpiły ponadto kobiety pracujące jako wyrobnice (11) oraz służące (trzy). Legalizującymi byli w większości mieszkańcy wsi (47), tj. 95,9%, tylko dwie legalizujące pochodziły z miasta.

Większość legalizujących dzieci stanowiły przede wszystkim matki w średnim wieku, pochodzące z niższych warstw społecznych mieszkających na wsi.

Słowa kluczowe: legalizacje dzieci, dzieci nieślubne, służba wojskowa, sąd pokoju, okręg radomszczański, XIX wiek.

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytutu Historii, Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii, e-mail: piotr.szkutnik@uni.lodz.pl

Wstęp

Legalizacji określanej jako uznanie/przyznanie dziecka dokonywali rodzice, którzy z różnych względów nie byli obecni w trakcie spisywania aktu urodzenia. W większości legalizowane dzieci były urodzone w związkach pozamałżeńskich¹, czyli stanowiły naturalne potomstwo². Akt uznania dziecka umożliwiły kodeksy Napoleona z 1808 r. oraz Cywilny Królestwa Polskiego z 1825 r.³ Początkowo nie było sprecyzowane, jaki urząd ma rejestrować taką dokumentację. Postanowienie Komisji Rządowej Sprawiedliwości z 1842 r. poleciło przyjmować tego typu oświadczenia przez sądy pokoju w danym okręgu.

Analizowane zapisy zostały zarejestrowane w Sądzie Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874⁴. Stanowią je łącznie 43 protokoły. Dokumenty te zawierały podstawowe informacje o osobach składających tego typu akty woli. Były to dane

¹ M. Teleszewska, *Status prawny dzieci nieślubnych na ziemiach polskich w dobie zaborów w świetle Kodeksu Cywilnego Napoleona*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2014, t. LXVI, z. 1, s. 383–391; P. Szkutnik, *Owoce nieformalnych związków. Egzemplifikacje na podstawie akt stanu cywilnego parafii Szadek z początku XIX w.*, [w:] *Antropologia miłości*, t. VI (*Miłość sprzedajna*), red. B. Płonka-Syroka, K. Marchel, A. Syroka, Wrocław 2014, s. 193–203.

² Artykuł stanowi kontynuację rozważań zamieszczonych w publikacji: P. Szkutnik, *Legalizacje dzieci w świetle akt Sądu Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2019, t. XL, s. 197–214.

³ *Kodex Napoleona z przypisami. Xiąg trzy*, Warszawa 1810, s. 89–91; D. Dzierzyński, *Instrukcja dokładna o urządnicach i aktach stanu cywilnego*, Warszawa 1813, s. 84–85; *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. X, Warszawa 1825, s. 155–162; *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, t. I, wyd. S. Zawadzki, Warszawa 1860, s. 207–212.

⁴ W celu poprawnej identyfikacji geograficznej przez współczesnego odbiorcę występującą w artykule nazwę okręgu sądowego przyjęto za: M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995, s. 32–33, jednak w źródłach w latach 1845–1867 nazwa instytucji brzmiała: Sąd Pokoju Okręgu Radomskiego. Por. Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim [dalej: APPT], Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego [dalej: SPOR], sygn. 42. Następnie sądy pokoju określane od nazwy okręgów, od 1867 r. nazywano od miejscowości, gdzie odbywały się posiedzenia. Por. M. Bandurka, *op. cit.*, s. 59–60. W 1867 r. ze względu na nieporozumienia dotyczące nazewnictwa identycznego z powiatem radomskim w guberni radomskiej nazwę miasta „Radomsko” zmieniono na „Noworadomsko” (*ibidem*, s. 199). Stąd następnie funkcjonowała nazwa: Sąd Pokoju w Noworadomsku. Por. APPT, SPOR, sygn. 42. W latach 1845–1874 omawiany sąd znajdował się w granicach guberni warszawskiej, a od 1867 r. w piotrkowskiej. Por. M. Bandurka, *op. cit.*, s. 30, 64.

personalne: imię, nazwisko, wiek, miejsce zamieszkania, zawód/ sposób utrzymania, stan cywilny, wyznanie (w przypadku niekatolików), ewentualnie dane współmałżonka. Załączone do protokołów uznania dziecka metryki dodatkowo określają stan społeczny rodziców, choć jeśli nie wszyto ich odpisu obok protokołów, autor starał się uzupełnić tę informację na podstawie oryginałów aktu stanu cywilnego. Wspomniane dane pozwoliły scharakteryzować grupę mieszkańców ówczesnego Królestwa Polskiego, która zdecydowała się na legalizację dzieci.

Stan cywilny i płeć rodziców

W analizowanych protokołach łącznie 49 osób dokonało legalizacji. W tej liczbie 37 razy wystąpił jeden z rodziców (35 matek i dwóch ojców) oraz sześć par. Osobą najczęściej zabiegającą o legalizację dziecka naturalnego była matka. Jako nieobecna przy rejestracji aktu urodzenia potomka nie mogła osobiście uznać go za córkę/syna, zatem czyniła to aktem uznania.

Jak wspomniano, w 35 przypadkach matka dziecka występowała do sądu z prośbą o legalizację potomka. Spośród tych aktów uznania w jednym przypadku matka złożyła oświadczenie w obecności dwóch świadków, w siedmiu pozostałych występuje z mężem (niebędącym ojcem dziecka i go nielegalizującym), w pozostałych 27 występuje indywidualnie. W kolejnych sześciu legalizuje dziecko wspólnie z jego ojcem. Łącznie zatem było 41 matek składających oświadczenie w protokołach.

Wymienione 41 matek występujących o uznanie dziecka znajdowało się w różnym stanie cywilnym. Wśród nich 11 było pannami, 16 mężatkami, a 14 wdowami (por. wykres 1). Proporcje te dowodzą, że kobiety częściej decydowały się na legalizację, nie będąc w związku małżeńskim. Wynikało to zapewne z art. 301 Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r., stanowiącego, że uznanie dziecka naturalnego, niespłodzonego ze współmałżonkiem nie może szkodzić temuż współmałżonkowi ani dzieciom zrodzonym w tym małżeństwie. Mogło się też to wiązać z potencjalnym oporem małżonka przed legalizacją dziecka, szczególnie w przypadku, gdy nie był jego ojcem. Przede wszystkim jednak panny i wdowy, występując przed urzędem, nie potrzebowały asystencji mężczyzn⁵.

⁵ J. Machut-Kowalczyk, *Panny, mężatki i wdowy przed sądem pokoju: prawo a praktyka w Królestwie Polskim na przykładzie akt sądów pokoju okręgu*

Znane z protokołów legalizacji kobiety zachodziły w ciążę jako wdowy lub panny, ale tylko jedna jako mężatka z innym niż mąż mężczyzną.

Wykres 1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego, sygn. 42.

Panny

Wspomniane 11 matek, które były pannami, samodzielnie legalizowały swe naturalne dzieci. Spośród nich tylko jedna podała nazwisko ojca potomka. Łucja Dyasówna 2 kwietnia 1849 r.⁶ zeznała, że będąc panną, w 1823 r. weszła w bardzo bliskie stosunki ze Stefanem Stajnikiem i w ich wyniku 2 marca 1824 r. urodziła syna Kazimierza Dyasa. Kochanek ów, Stefan Stajnik, pochodzący z tej samej wsi co jego partnerka, w momencie legalizacji dziecka już nie żył, zatem nie mógł potwierdzić tych informacji. Łucja Dyasówna

łeczyckiego, zgierskiego i łódzkiego, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2013, t. XVI, s. 213.

⁶ Daty podano według kalendarza gregoriańskiego.

nie wyszła za mąż i nie miała innych dzieci⁷. Wśród 43 legalizacji jest to jedyny przypadek ujawnienia danych naturalnego ojca, który nie został później mężem matki dziecka.

Pozostałe kobiety ukryły nazwiska konkubentów. Dość ogólnie opisywały okoliczności, w wyniku których poczęły swe dzieci. Marianna Knayska 29 maja 1849 r. zeznała, że urodziła się w państwie pruskim i z rodzicami w 1824 r. sprowadziła się na ziemię Królestwa Polskiego. W nowym miejscu zamieszkania poznała i weszła „w nader bliskie stosunki z młodemi, a z nazwiska i imienia niepa-miętnemi mi osobami”. W wyniku tych związków 31 marca 1829 r. urodziła syna Franciszka⁸. Ludwika Popiołek 28 sierpnia 1868 zeznała, że „będąc w stanie panięńskim w związkach bezślubnych z mężczyzną niezamężnym (*sic!*), zaszedłszy ciążą, porodziłam” 18 kwietnia 1847 r. syna – Wojciecha Popiołka⁹.

Mężatki

Spośród 16 mężatek, które wystąpiły o legalizację dziecka naturalnego, dziewięć zabiegało o uznanie potomka niepocho-dzącego od aktualnego męża, a pozostałe siedem przypadków dotyczyło obecnego małżonka. Wśród tych pierwszych większość (siedem) stanowiły żony występujące w asystencji mężów, a jedynie dwie samodzielnie.

Wśród żon, które stanęły przed sądem w asystencji mężów niebę-dącymi ojcami, zdarzył się jedyny w analizowanej grupie przypadek wystąpienia Żydów. Ryfka Mamelka 7 września 1866 r. w asysten-cji męża Berka Adlera legalizowała syna Lewka Kidera Mamelkę, którego urodziła jako panna 1 września 1845 r. Lewek Kider nie został uznany za syna podczas ślubu R. Mamelki z B. Adlerem, „bo z kim innym był splodzony”. Podczas legalizacji B. Adler oświadczył, „że przeciw uznaniu za swego syna przez żonę jego uczynionemu nie ma nic do nadmienienia”. W ten sposób w protokole opisywa-no stosunek mężów będących ojczymami uznawanych synów do legalizacji dokonywanych przez swe żony. Można go określić jako neutralny oraz akceptujący decyzję żon.

⁷ APPT, SPOR, sygn. 42, k. 4–5.

⁸ *Ibidem*, k. 7–8.

⁹ *Ibidem*, k. 31–31v.

W dwóch przypadkach, jak wspomniano, mężatka wystąpiła sama, bez asystencji męża (niebędącego ojcem). Była to m.in. Józefa z Tańskich, która jako wdowa po Pawle Brulikowskim urodziła 26 lipca 1826 r. syna Antoniego Brulikowskiego. Potem ponownie wyszła za mąż – za Antoniego Świerczyńskiego (którego żoną była w momencie legalizacji syna 25 lipca 1848 r.) i nadal wychowywała swojego potomka. Jej aktualny małżonek co prawda nie wystąpił przy legalizacji, jednak – jak zeznała jego matka – uważał jej syna za swojego pasierba¹⁰.

Według Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r. żona nie mogła zeznawać przed sądem bez upoważnienia męża¹¹. Stąd też w większości przypadków mężowie asystowali żonom. Wspomniane dwie mężatki zapewne posiadały upoważnienie męża do samodzielnego stawiennictwa, co tłumaczyłoby nieobecność małżonka w sądzie¹².

W grupie siedmiu mężatek z mężami-ojcami podobnie większość, tj. sześć, wystąpiła z mężami, a tylko jedna sama. Do tego typu legalizacji dochodziło w sytuacji, gdy rodzice dziecka zawarli związek małżeński po jego narodzinach, przy czym – jak wspominali w oświadczeniu – z powodu nieznamości prawa nie zalegalizowali swego naturalnego potomka w akcie ślubu. W takiej sytuacji dzieci, tj. w tej grupie synowie, byli uznawani za własnych i otrzymywali nazwiska swych ojców.

Wdowy

W przypadku 14 wdów większość, tj. 10, dokonało aktu uznania dziecka naturalnego, które nie pochodziło ze związku z mężem, a z romansu z innym, nieznanym (nieujawnianym) mężczyzną – niebędącym krewnym i nieżonatym, co było wyrażone niemal w każdej deklaracji matki (choć nie musiało to być zgodne z prawdą), by ustrzec się konsekwencji prawnych dla dzieci zrodzonych ze związku kazirodczego lub też w wyniku zdrady małżeńskiej.

W większości (7 na 10) były to kobiety, które urodziły dzieci przed małżeństwem z późniejszym ojczymem dziecka. Wśród nich Rozalia z Lewandowskich, wdowa po Kantym Chobocie, włościan-

¹⁰ *Ibidem*, k. 1–2.

¹¹ *Prawo cywilne...*, s. 184.

¹² J. Machut-Kowalczyk, *op. cit.*, s. 205.

ka, zamieszkała we wsi Wola Wiewiecka w gminie Zamość 5 sierpnia 1867 r., zeznała, że jako panna powiła 5 stycznia 1846 r. syna – Pawła Lewandowskiego¹³.

Dwie kobiety urodziły dzieci po śmierci męża. Wśród nich znalazła się Anastazja Rybakówna, która jako panna licząca 25 lat, w Bęczkowicach 21 lutego 1841 r. poślubiła Wojciecha Borczucha, wdowca zagrodnika, liczącego 42 lata¹⁴. Wojciech Borczuch zmarł 18 lutego 1844 r.¹⁵ Anastazja nie miała potomstwa ze swym mężem. Kilka lat po jego śmierci, jako wdowa, służyła jako dziewczka we dworze we wsi Cieśle, gdzie zaszła w ciążę z nieżonatym mężczyzną i urodziła 27 marca 1850 r. syna Wojciecha. Dziecko do zarejestrowania przez urzędnika stanu cywilnego przyniosła licząca 40 lat akuszerka Marianna Kasprzyk, zamieszkała w Cieślach, w obecności liczącego 50 lat Wojciecha Borczucha, gospodarza w tejże wsi¹⁶. Anastazja, jako licząca 55 lat wdowa, utrzymująca się z wyrobku i zamieszkała we wsi Krzętów w gminie Maluszyn, uznała je za syna 27 sierpnia 1870 r.¹⁷

Jedynie w jednym przypadku wdowa urodziła dziecko spłodzone z innym (trzecim) mężczyzną między kolejnymi związkami. Była to Katarzyna z Nowińskich 1° *voto* Żyła, 2° *voto* Faska. Po śmierci pierwszego męża Andrzeja Żyły 17 lipca 1848 r., jako wdowa, urodziła 22 czerwca 1851 r. syna Piotra Żyłę *vel* Nowińskiego. Potem, 15 lutego 1852 r., poślubiła Józefa Faskę, po którego śmierci zalegalizowała 6 października 1872 r. wspomnianego potomka¹⁸.

Pozostałe cztery wdowy uznawały dzieci będące owocem związku ze zmarłym mężem. Wśród nich znalazła się córka rolnika¹⁹ Agnieszka z Tkaczyków Borowiecka, wdowa²⁰ po Janie Borowieckim, zamieszkała we wsi Borowiecko w gminie Dobryszyce. Franciszek, syn Agnieszki, urodził się 29 marca 1846 r., cztery lata po

¹³ APPT, SPOR, sygn. 42, k. 20.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APL], Urząd Stanu Cywilnego [dalej: USC] Bęczkowice, sygn. 37, Akt ślubu nr 8 z 1841 r.

¹⁵ APL, USC Bęczkowice, sygn. 40, Akt zgonu nr 15 z 1844 r.

¹⁶ Zdumiewającym zbiegiem okoliczności jest zbliżony rok urodzenia oraz imię i nazwisko świadka aktu i zmarłego męża Anastazji.

¹⁷ APPT, SPOR, sygn. 42, karty bez paginacji.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej [dalej: AACz], Księgi metrykalne, sygn. KM 4493, Akt urodzenia nr 8 z 1823 r.

²⁰ Zawarli małżeństwo 24 I 1841 r. w Dobryszykach. Jan Borowiecki był wówczas służącym. Por. APL, USC Dobryszyce, sygn. 10, Akt ślubu nr 3 z 1841 r.

wcieleniu jej męża do wojska. Matka, wyjaśniając jego pochodzenie, przedstawiła przed sądem 11 października 1867 r. szersze zeznania, zawarte również we wciągniętym do akt oświadczeniu złożonym przed wójtem gminy Dobryczyce²¹: „Mąż mój Jan Borowiecki w roku 1842 powołany został do wojsk cesarsko-rosyjskich. W parę lat po wzięciu jego do wojska, o ile sobie przypominam w roku 1845, odebrałam list od męża swego i ja z swem bratem Szymonem byliśmy dwa razy u mojego męża. Raz w mieście Ujeździe, a drugi raz w Radomiu, gdzie z mężem mojem zostałam w ciąży, a w parę miesięcy po powrocie do domu urodziłam syna, któremu nadano na chrzcie świętym imię Franciszek. I już od czasu tego o mężu mojem żadnej wiadomości nie miałam, aż dopiero w roku 1862 powrócił z wojska. Syna Franciszka za własnego uznał, lecz przez niedbalstwo aktu urodzenia nie ulegalizował, a tym więcej, że zaraz po powrocie z wojska życie zakończył”²².

Ponieważ ani matka, będąc chora, ani ojciec przebywający w wojsku nie uczestniczyli przy spisaniu aktu urodzenia w 1846 r., dziecko musiało zostać zalegalizowane aktem sądowym „przyznania”. Jan Borowiecki był synem gajowego w lasach królewskich²³. Po powrocie z wojska był wyrobnikiem²⁴, a zmarł, jako dymisjonowany żołnierz, dopiero 27 grudnia 1865 r., tj. dwa lata przed legalizacją jego syna przez matkę²⁵.

Kolejna z wdów, Małgorzata z Kowalczyńskich Fagowska była żoną Norberta Fagowskiego, który po czterech latach od wcielenia do wojska rosyjskiego przybył na trzymiesięczny urlop, w czasie którego ta zaszła w ciążę. Wrócił potem do wojska, gdzie zmarł w 1855 r. Syn małżonków Franciszek urodził się 14 sierpnia 1851 r., przy czym rodzice nie byli obecni przy spisaniu aktu jego urodzenia. Stąd też matka 6 czerwca 1872 r. „przyznała” go za własnego syna z żądaniem, by nosił nazwisko ojca – Fagowski²⁶.

Tekla z Drużyckich 1° *voto* Mirecka, 2° *voto* Lewińska, w odróżnieniu od poprzednich wdów (które za własne uznawały dzieci urodzone w trakcie związku małżeńskiego z ojcem), legalizowała dziecko zrodzone przed ślubem z jego ojcem. Jednocześnie jest to

²¹ APPT, SPOR, sygn. 42, k. 28.

²² *Ibidem*, k. 27.

²³ AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 1319, Akt urodzenia nr 26 z 1821 r.

²⁴ APL, USC Dobryczyce, sygn. 33, Akt urodzenia nr 32 z 1864 r.

²⁵ APL, USC Dobryczyce, sygn. 34, Akt zgonu nr 55 z 1865 r.

²⁶ APPT, SPOR, sygn. 42, karty bez paginacji.

jedyny przypadek legalizacji dziecka urodzonego w trakcie małżeństwa i poczętego nie z mężem. Tekla, jako wdowa po pierwszym mężu Aleksandrze Mireckim²⁷, zmarłym w Łowiczu 2 lutego 1855 r., weszła w bliskie stosunki z Janem Lewińskim, w wyniku których urodziła 5 lutego 1853 r. Kazimierza Drużyckiego *vel* Mireckiego. Rodzice Kazimierza nie byli obecni przy spisaniu jego aktu urodzenia, jednak zalegalizowali syna podczas aktu ślubu 15 kwietnia 1856 r.²⁸ Mimo to administracja wojskowa zażądała od matki dodatkowego uznania dziecka przed sądem, którego dokonała 26 czerwca 1874 r.²⁹

Ojcowie

Ostatnią grupę stanowią legalizacje dokonane przez ojców dziecka naturalnego, których łącznie było ośmiu. Wspólnie z matką uznawało sześciu ojców, a samodzielnie zaledwie dwóch. Legalizacje były przeprowadzone po zawarciu małżeństwa tegoż ojca z matką nieślubnego dziecka. Dziecko noszące nazwisko panięnskie matki otrzymywało wówczas nazwisko ojca. Ojcem legalizującym dziecko był np. Tadeusz Rybkowski, ogrodnik zamieszkały we wsi Sokola Góra, który 26 września 1849 r. zeznał, że w 1828 r. będąc kawalerem, mieszkając we wsi Morawinie w parafii Stanowiska, poznał swoją obecną żonę Barbarę, zamieszkałą w Biestrzykowie Wielkim w parafii Rzejowice. Wszedł z nią w ścisłe stosunki, w wyniku których urodziła ona 2 marca 1828 r. syna, któremu na chrzcie świętym nadano imię Józef z nazwiskiem matki, bez podania danych ojca. Dwa lata po urodzeniu syna zawarł ślub z jego matką. Nie chcąc własnemu dziecku „czynić krzywdy”, przyznał, że jest ono jego synem, które jak swoje wychował i pragnie, aby odtąd nosił jego nazwisko³⁰.

W badanych przypadkach nie wystąpiła sytuacja, w której osobą legalizującą dziecko był konkubent matki³¹.

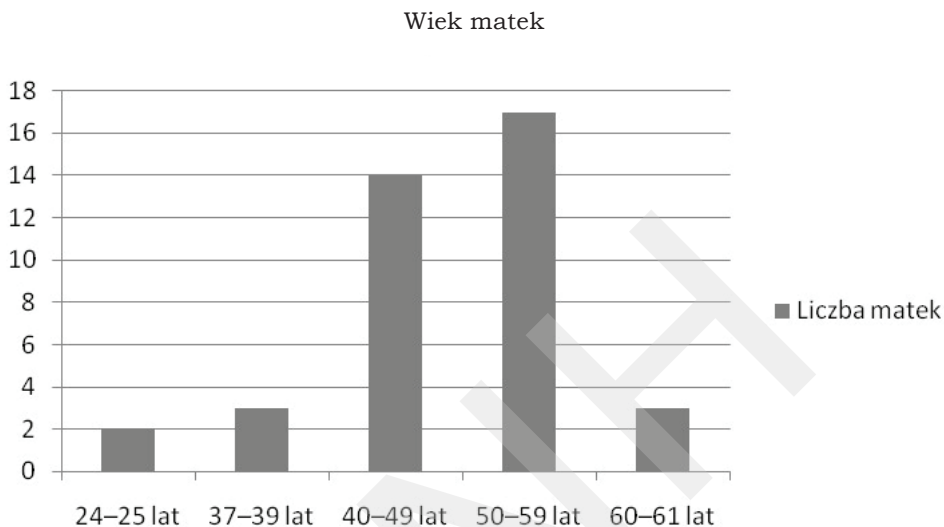
²⁷ Zawarli małżeństwo 11 I 1835 r. w Moszczenicy. Por. APŁ, USC Moszczenica, sygn. 39, Akt ślubu nr 1 z 1835 r.

²⁸ AACz, Księgi Metrykalne, KM 45, Akt ślubu nr 36 z 1856 r.

²⁹ APPT, SPOR, sygn. 42, karty bez paginacji.

³⁰ *Ibidem*, k. 12.

³¹ Czasem przyznawał się do ojcostwa w samym akcie urodzenia dziecka. Por. P. Szkutnik, *Nieślubne dzieci w parafii Szadek w okresie Księstwa Warszawskiego*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2013, R. XII, nr 2, s. 240–241.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego, sygn. 42.

Wiek rodziców

Ustalono wiek 40 spośród 49 rodziców uznających dzieci³². Legalizujący mieli od 20 do 61 lat. Wśród 41 matek wiek znany jest dla 37 z nich. Są to kobiety liczące od 25 do 61 lat (średnio 48,7 lat). W tej grupie występuje tylko jedna młoda matka – Urszula *de domo* Krzymińska Stempniewska, mająca 25 lat. Dominują matki w średnim wieku: 37–59 lat, których było 33 (89,2%). Wynikało to z faktu, że decydowały się na legalizację dziecka dopiero wówczas, gdy osiągnęło ono dojrzałość. W starszym wieku³³ znajdowały się tylko trzy kobiety: Józefa 1° voto Brulikowska 2° voto Świerczyńska w wieku 61 lat, Ewa *de domo* Dobrowolska Głanek licząca 60 lat i Dorota Masiarek licząca 60 lat (por. wykres 2).

Spośród ośmiu ojców znany jest wiek dla trzech należących do różnych grup wiekowych. Byli nimi: liczący 20 lat Kazimierz

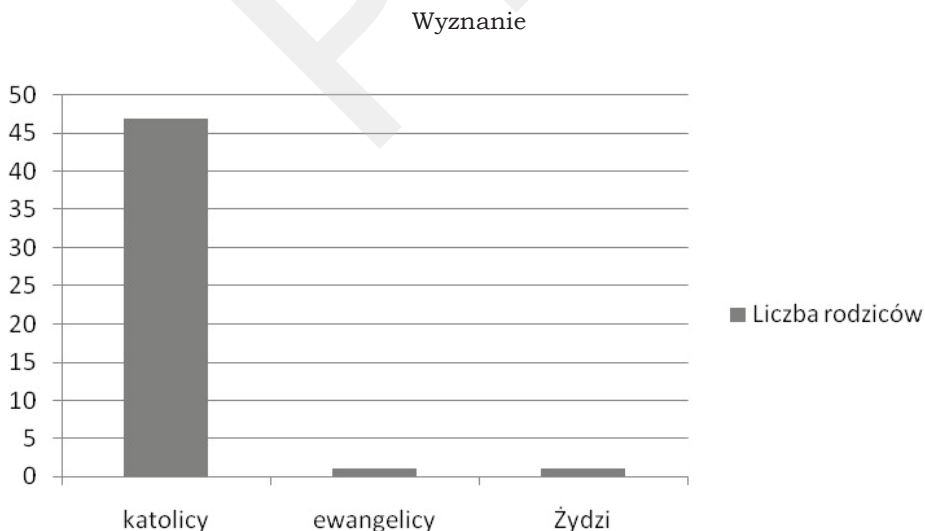
³² Uzupełniono go częściowo na podstawie akt stanu cywilnego.

³³ Umowną granicę wieku starczego przyjmuje się na 60 lat. Por. A. Zielińska, *Przemiany struktur demograficznych w Toruniu w XIX i na początku XX wieku*, Toruń 2012, s. 290.

Woyciechowski, 46 lat Tadeusz Rybkowski, 60 lat Wojciech Strzelczyk (średnia ich wieku wynosi zatem 42 lata).

W czterech protokołach wspomina się o starości, argumentując w ten sposób konieczność pomocy ze strony dziecka³⁴. Powołują się na ten powód kobiety w wieku 61 i 52 lat oraz – co zdumiewające – w wieku 37 lat. Zapis ten być może stanowił jedną ze standardowych formuł mających dowieść bliskich związków dziecka z rodzicem i konieczności sprawowania nad nim opieki oraz pomocy w utrzymaniu. Wspomniana mężatka Józefa Świerczyńska z drugiego związku małżeńskiego miała tylko chorowitą córkę. Zeznając 25 lipca 1848 r., podkreśliła odnośnie do nieślubnego syna, że „w nim jedyną podporę już w podeszłym swym wieku i męża mego do końca życia swego uważam”³⁵. W świetle protokołów najstarszą matką legalizującą dziecko miała być Apolonia z Naciów, licząca w 1870 r. 68 lat. Przeprowadzany na protokole wiek matki okazał się jednak błędny. W akcie urodzenia syna z 23 lipca 1848 r. podano, że miała 30 lat³⁶, co oznacza, że urodziła się w 1818 r., zatem w 1870 r. miała jedynie 52 lata.

Wykres 3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego, sygn. 42.

³⁴ APPT, SPOR, sygn. 42, k. 9.

³⁵ *Ibidem*, k. 1–2.

³⁶ APL, USC Dąbrowa, sygn. 33, Akt urodzenia nr 24 z 1848 r.

Wyznanie oraz pochodzenie społeczne i terytorialne rodziców

Na ogółem 49 legalizujących większość (47), tj. 95,9%, stanowią katolicy, ponadto wystąpiła jedna Żydówka i jedna ewangeliczka (por. wykres 3). Spośród uznających stan społeczny ustalono dla 25 matek i czterech ojców³⁷. W większości (20), tj. 80%, były to kobiety wywodzące się z niższych warstw społeczeństwa bądź je stanowiące (por. wykres 4), czyli chłopki (6) określane jako pracowita, włościanka, córka rataja, rolnika, gospodarza; ponadto kobiety pracujące jako wyrobnice (11) oraz służące (3). Wśród nich była urodzona 20 maja 1820 r. Magdalena, córka Mateusza Olszowica, liczącego wówczas 35 lat gospodarza we wsi Wola Wydrzyna, i Petronelli Osińskiej mającej 25 lat³⁸. Magdalena Olszowiczówna 27 stycznia 1849 r., w wieku 28 lat, urodziła we wsi Wola Wydrzyna w gminie Sulmierzyce syna Franciszka³⁹. Gdy miała 49 lat, 2 lipca 1869 r., jako niezamężna wyrobница uznała go za syna⁴⁰.

Spośród omawianych matek wyróżnia się pięć pozostałych, w tym cztery jako szlachcianki ze spauperyzowanych rodów. Była nią pracująca jako gospodyni we dworze Ludwika Anastazja Wolska. Urodziła się 15 kwietnia 1829 r. w mieście Rozprza jako córka „leśnego”, a jej rodzicami chrzestnymi byli miejscowy proboszcz i burmistrzowa⁴¹. Rodzice Ludwika Anastazji: „urodzony” Jan Stanisław Feliks Wolski, ekonom we dworze, i „urodzona” Julianna Małgorzata Manikoska, „w obowiązkach służby za pannę w dworze”, pobrali się 30 stycznia 1820 r. w Dobryszcach⁴².

Samodzielną działalność usługową prowadziła utrzymująca bufet na stacji kolei żelaznej w Radomsku Tekla z Drużyckich 1° voto Mirecka, która 15 kwietnia 1856 r. w Radomsku wyszła za Jana Lewińskiego, dozorcę przy kolei żelaznej⁴³. Tekla była córką ekonoma Marcina Drużyckiego, szlachcica, oraz Marianny Małeckiej, pochodzącej ze stanu miejskiego⁴⁴.

³⁷ Posiłkowano się częściowo aktami urodzenia dzieci i ślubu rodziców.

³⁸ AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 1703, Akt urodzenia nr 64 z 1820 r.

³⁹ AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 1713, Akt urodzenia nr 15 z 1849 r.

⁴⁰ APPT, SPOR, sygn. 42, karty bez paginacji.

⁴¹ APL, USC Rozprza, sygn. 47, Akt urodzenia nr 59 z 1829 r.

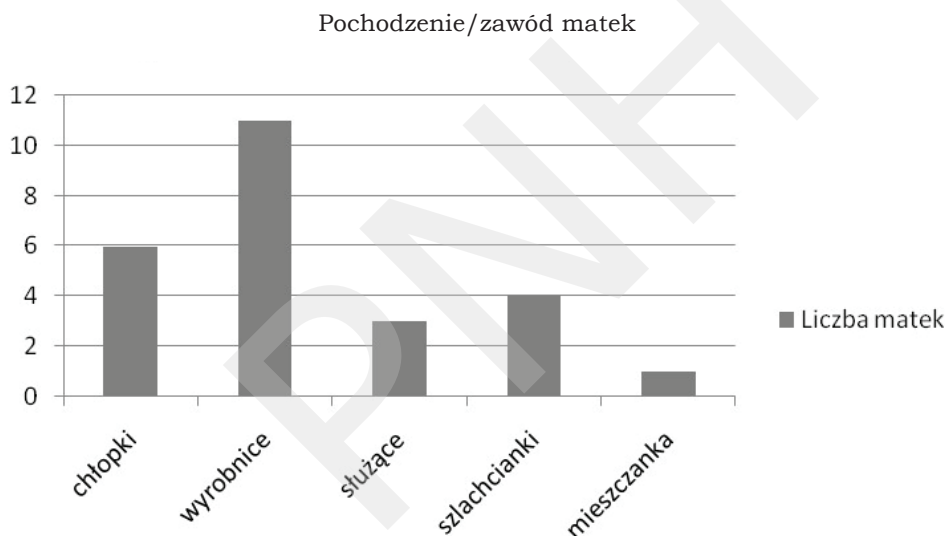
⁴² AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 1318, Akt ślubu nr 2 z 1820 r.

⁴³ AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 45, Akt ślubu nr 36 z 1856 r.

⁴⁴ APL, USC Krzepców, sygn. 3, Akt urodzenia nr 14 z 1811 r.

Magdalenę z Dziatkiewiczów, pracującą w służbie we wsi Zucho-
wice, można zaliczyć do stanu miejskiego. W akcie swego ślubu
z 17 czerwca 1861 r. we wsi Gorzkowice zawartym z ekonomem
Stanisławem Radeckim⁴⁵ została określona jako córka właścicieli
we wsi Folwarki Miejskie⁴⁶ (przedmieście należące do miasta Ra-
domska), osiadłego na gospodarstwie Wincentego Dziatkiewicza
i Katarzyny z Grzywaczów⁴⁷.

Wykres 4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego, sygn. 42.

Określono zawód czterech ojców uznających dziecko. Wśród nich był Grzegorz Gęsikowski, karbowy (nadzorca chłopów pracujących w folwarku), zamieszkały w Stanisławowie z żoną – Regiłą z Stymalów. Para zeznała w sądzie 21 czerwca 1849 r., że poznała się 21 lat wcześniej i weszła w bardzo bliskie stosunki, wskutek których 3 marca 1828 r. urodził się ich syn Kazimierz. Dopiero 27 lutego 1832 r. zawarli ze sobą ślub⁴⁸.

⁴⁵ APŁ, USC Gorzkowice, sygn. 58, Akt ślubu nr 15 z 1861 r.

⁴⁶ Gdzie się urodziła 28 V 1833 r. Por. AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 54, Akt urodzenia nr 175 z 1833 r.

⁴⁷ AACz, Księgi Metrykalne, sygn. KM 23, Akt urodzenia nr 376 z 1825 r.

⁴⁸ APPT, SPOR, sygn. 42, k. 6–6v.

Pozostali ojcowie to wspomniany T. Rybkowski, ogrodnik, zamieszkały we wsi Sokola Góra, który był synem mieszczan z Jędrzejowa. Poślubił 23 maja 1830 r. w parafii Stanowiska „szlachetną” Barbarę Wrześniakowską, matkę dziecka⁴⁹. Wśród ojców wystąpił ponadto kucharz, który później osiadł na gospodarstwie, oraz dymisjonowany żołnierz wojsk carskich.

Rodzice zgłaszający wyżej wymienione legalizacje mieszkali na obszarze okręgu omawianego sądu pokoju. Byli to w większości, 47 osób, tj. 95,9%, mieszkańcy wsi. Tylko dwie matki mieszkały w mieście, wspomniana Żydówka w Pajęcznie oraz bufetowa w Noworadomsku.

Podsumowanie

Analizie poddano 43 protokoły legalizacji, które zostały zarejestrowane w Sądzie Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874. Legalizacji łącznie dokonało 49 rodziców. Najczęściej przeprowadzał ją samodzielnie jeden z rodziców (35 matek i 2 ojców), rzadziej pary (6). Matki niezamężne (25 na łącznie 41) częściej decydowały się na legalizację dziecka naturalnego, bo nie wiązało się to ze zgodą czy asystencją męża. Spośród 11 panien tylko jedna podała nazwisko ojca dziecka. Wśród 14 wdów większość (10) legalizowała dziecko nie pochodzące ze związku z mężem, a z innym mężczyzną, natomiast pozostałe (4) legalizowały dziecko ze związku ze zmarłym mężem. Wśród 16 mężatek dziewięć zabiegało o legalizację dziecka pochodzącego z poprzedniego związku, a siedem z aktualnego.

Spośród 37 matek ze znanym wiekiem większość (33) liczyła 37–59 lat, co wynikało z późnej decyzji o legalizacji dziecka (syna) znajdującego się wieku poborowym. Legalizującymi byli zwykle katolicy. Wyjątek stanowi jedna Żydówka oraz jedna ewangeliczka. Identyczne proporcje występują w przypadku miejsca zamieszkania rodziców pochodzących w większości ze wsi, a jedynie dwoje z miasta. W grupie matek, dla których ustalono stan społeczny (25), większość (20) wywodziła się z niższych warstw społecznych, tj. stanu chłopskiego. Pozostałe matki to zubożałe szlachcianki oraz mieszczańka. Czterej ojcowie znani z profesji: to karbowy, kucharz, ogrodnik i żołnierz. Reasumując, legalizującymi dziećmi były przede wszystkim matki w średnim wieku, pochodzące z niższych warstw społecznych, zamieszkałe na wsi.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 13–14.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej [AACz]

Księgi metrykalne, sygn. KM 23, KM 45, KM 54, KM 1318, KM 1319, KM 1703, KM 1713, KM 4493.

Archiwum Państwowe w Łodzi [APŁ]

Urząd Stanu Cywilnego Bęczkowice, sygn. 37 i 40.

Urząd Stanu Cywilnego Dąbrowa, sygn. 33.

Urząd Stanu Cywilnego Dobryczyce, sygn. 10, 33 i 34.

Urząd Stanu Cywilnego Gorzkowice, sygn. 58.

Urząd Stanu Cywilnego Krzepczów, sygn. 3.

Urząd Stanu Cywilnego Moszczenica, sygn. 39.

Urząd Stanu Cywilnego Rozprza, sygn. 47.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim [APPT]

Sąd Pokoju Okręgu Radomszczańskiego [SPOR], sygn. 42.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. X, Warszawa 1825.

Dzierożyński D., *Instrukcja dokładna o urzędnikach i aktach stanu cywilnego*, Warszawa 1813.

Kodex Napoleona z przypisami. Xiąg trzy, Warszawa 1810.

Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim, t. I, wyd. S. Zawadzki, Warszawa 1860.

OPRACOWANIA

Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995.

Machut-Kowalczyk J., *Panny, mężatki i wdowy przed sądem pokoju: prawo a praktyka w Królestwie Polskim na przykładzie akt sądów pokoju okręgu łeczyckiego, zgierskiego i łódzkiego*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2013, t. XVI, s. 201–214.

Szcutnik P., *Legalizacje dzieci w świetle akt Sądu Pokoju Okręgu Radomszczańskiego w latach 1845–1874*, „*Przeszłość Demograficzna Polski*” 2019, t. XL, s. 197–214.

Szcutnik P., *Nieślubne dzieci w parafii Szadek w okresie Księstwa Warszawskiego*, „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2013, R. XII, nr 2, s. 237–252.

Szcutnik P., *Owoce nieformalnych związków. Egzemplifikacje na podstawie akt stanu cywilnego parafii Szadek z początku XIX w.*, [w:] *Antropologia miłości*, t. VI (*Miłość sprzedajna*), red. B. Płonka-Syroka, K. Marchel, A. Syroka, Wrocław 2014, s. 193–203.

Teleszewska M., *Status prawny dzieci nieślubnych na ziemiach polskich w dobie zaborów w świetle Kodeksu Cywilnego Napoleona*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2014, t. LXVI, z. 1, s. 383–391.

Zielińska A., *Przemiany struktur demograficznych w Toruniu w XIX i na początku XX wieku*, Toruń 2012.

PIOTR SZKUTNIK
UNIVERSITY OF LODZ

Parents legitimatising children in the light of records of the Magistrate's Courts of the Radomsko district in the years of 1845–1874

Protocols of legalisation created in the Peace Court of the Radomsko District in the years 1845–1874 allowed for analyses of persons deciding on this legal act. Based on 43 documents 49 persons legitimatising their children were established. They included 41 mothers and 8 fathers. Couples performed legitimatisation in 6 cases, only fathers in 2 cases, and mothers in 35 cases. The mothers had different marital status. Among them 11 were unmarried women, 16 were married and 14 were widows. Most often, therefore, they were mothers who were not married.

The age of 40 parents recognising children was determined. The legitimatising parents were from 20 to 61 years old. The age is known for 37 of the 41 mothers. They were women aged 25 to 61 (48.7 years old on average). Middle-aged mothers aged 37–59 dominated (33 cases, i.e. 89.2%). This was due to the fact that they decided to legitimatise their children only after they reached maturity. Out of the total of 49 legalising persons, the majority (47), i.e. 95.9%, were Catholics; there was also one Jewish woman and one member of the Evangelical Church.

The social status of 25 mothers and 4 fathers was determined from amongst those who legalised their children. In most cases (20), i.e. 80%, they were women representing lower classes of society. Women of a peasant origin (6) were referred to as hard-working, peasants, daughters of a free peasant, farmer or landowner. There were also women working as charwomen (11) and as servants (3). The majority of the legitimatising persons were inhabitants of rural areas (47), i.e. 95.9%; only two legitimatising persons came from a town or a city.

Most of the people legitimatising children were middle-aged mothers representing lower social classes and living in rural areas.

Keywords: legitimatisation of children, illegitimate children, military service, court of peace, Radomsko district, 19th century.